

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора юридичних наук, доцента
Благої Алли Борисівни на дисертацію Шакіна Ростислава Сергійовича на
тему «Кримінальна відповідальність за домашнє насильство у формі
жорстокого поводження з дітьми», представлену до захисту на здобуття
ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 Право**

Ступінь актуальності обраної теми. Жорстоке поводження з дітьми і зневага їхніми інтересами можуть мати різні види і форми, але їх наслідками завжди є серйозна шкода для здоров'я, розвитку і соціалізації дитини. Часто самі постраждалі діти не розуміють, що піддаються насильству та починають сприймати як норму образи, приниження, ляпаси та побиття. Розпочата росією повномасштабна війна проти українського народу вкрай погіршила становище усього мирного населення країни, а особливо – дітей. Безпекові виклики та масова евакуація, у тому числі за межі країни, не зняли з порядку денного питання захисту дітей від насильства та жорстокого поводження.

Так, протягом 2023 року в Україні було обліковано 6787 потерпілих від кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством. З їх числа 5441 особа (або 80%) – це особи жіночої статі, 571 особа (або 8,5%) – діти (270 неповнолітніх та 401 малолітня особа). Проте, аналіз наведених цифр у порівнянні з демографічною структурою населення дає обґрунтовані підстави вважати, що насправді кількість постраждалих дітей є набагато більшою, однак вони залишились поза межами кримінально-правового захисту.

Як вірно зазначає дисертант, жорстоке поводження з дітьми посягає, перш за все, на нормальний психологічний розвиток дитини, порушує процес початкової соціалізації та в цілому затримує нормальний психологічний розвиток дитини, тобто заподіює тяжку (часто незворотну) шкоду на найбільш уразливому етапі розвитку дитини, на етапі формування особистості та первинної соціалізації.

Таким чином не викликає сумнівів як у науково-теоретичному, так і у практичному аспектах актуальність теми дисертаційного дослідження Шакіна Ростислава Сергійовича, присвяченої питанням кримінальної відповідальності за домашнє насильство у формі жорстокого поводження з дітьми.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Ознайомлення зі змістом дисертації дозволяє визнати, що мету дослідження виконано, а отримані результати містять належний

рівень новизни. На основі комплексного дослідження комплексним дослідженням блоку питань, пов'язаних з кримінальною відповідальністю за жорстоке поводження з дітьми як формою домашнього насильства, дисертантом було обґрунтовано низку концептуальних понять, теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо вдосконалення законодавства у даній сфері. Так, заслуговують на підтримку міркування та пропозиції здобувача щодо:

- кримінально-правового визначення жорстокого поводження з дітьми з боку близьких осіб;

- виділення суспільних відносин, що забезпечують нормальний фізичний та психологічний розвиток дитини у колі сім'ї і впливають на формування її як повноцінної особистості, як основного безпосереднього об'єкта жорстокого поводження з дітьми;

- визнання честі, гідності, волі особи, сімейних, близьких відносини та відносин власності додатковими факультативними об'єктами домашнього насильства;

- розуміння поняття «жорстоке поводження» як більш широкого, ніж «насильство»;

- обґрунтування необхідності виділення окремої норми, у якій дитина отримує самостійний кримінально-правовий захист від домашнього насильства;

- можливості вчинення домашнього насильства як у формі дії, так і бездіяльності;

- можливості виділення наближених та віддалених наслідків жорстокого поводження з дітьми;

- можливості вчинення домашнього насильства з прямим та непрямим умислом.

Основні наукові результати дисертації відображено у 7 наукових публікаціях, з них 3 статті – у наукових виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 3 тез доповідей – у збірниках матеріалів міжнародних на всеукраїнських науково-практичних конференцій, 1 – у зарубіжному виданні. Вони відображають наукову новизну обраної Ростиславом Сергійовичем теми.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується кількома

чинниками: підбором і застосуванням сучасних методів наукового пізнання; наявністю достатнього обсягу емпіричної бази проведеного дослідження (матеріали вивчення 226 вироків за кримінальними провадженнями про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, що розглядалися судами України у період з 2019 по 2023 роки, статистична інформація МВС України, Генеральної прокуратури України, Державної судової адміністрації України і її територіальних управлінь.), а також широтою та різноманітністю джерельної бази (257 найменувань).

Висновки дисертаційної роботи логічно витікають із отриманих результатів, а рекомендації базуються на висновках дослідження.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Аналіз представленого дисертаційного дослідження Шакіна Ростислава Сергійовича дозволяє зробити висновок про те, що праця здобувача носить оригінальний характер, відрізняється від інших робіт переліком питань, які досліджуються, літературними джерелами, які лягли в її основу, метою і завданнями, а також власними висновками, які є новими або містять елементи новизни, що удосконалюють відомі положення, запропоновані іншими авторами.

Результати дослідження, що виносяться на захист, отримані завдяки всебічному використанню комплексного підходу, який передбачає поєднання низки різноманітних методів наукового пізнання – загальнонаукових та спеціальних методів. Зокрема, застосовано такі методи: *діалектичний* – при вивченні елементів і ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України; *історико-правовий* – під час виявлення та дослідження факторів установа і збереження кримінальної відповідальності за домашнє насильство та жорстоке поводження з дітьми; *юридичний (догматичний)* – при тлумаченні окремих термінів та з'ясуванні змісту деяких положень законодавства про запобігання і протидію домашньому насильству й жорсткому поводженню з дітьми; *системно-структурний та функціональний* – для визначення місця жорстокого поводження з дітьми у системі Особливої частини Кримінального кодексу, під час розкриття змісту об'єктивних та суб'єктивних ознак досліджуваних кримінальних правопорушень й можливості вдосконалення ст. 126-1 КК України; *статистичний* – під час аналізу даних судово-слідчої практики та при встановленні тенденції призначення видів покарань, що передбачені санкцією ст. 126-1 КК України; *порівняльно-правовий* – при порівняльному аналізі кримінального законодавства України та деяких зарубіжних країн та

міжнародних нормативних актів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та жорстокому поводженню з дітьми, при розмежуванні цього кримінального правопорушення із суміжними та вирішенні проблем їх кваліфікації, у тому числі, за сукупністю.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження.

Сформульовані і аргументовані у дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено й надалі можуть бути використані:

- у науково-дослідній сфері – як матеріал для подальшого вивчення теоретичних питань кримінальної відповідальності за домашнє насильство та жорстоке поводження з дітьми;

- у правотворчій діяльності – при внесенні пропозицій щодо змін і доповнень до чинного КК України, що стосуються досліджуваних питань;

- у практичній діяльності – при кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством;

- у навчальному процесі – в якості матеріалу для викладання Особливої частини кримінального права, підготовки окремих розділів підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій та науково-практичних коментарів до Кримінального кодексу України..

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження і складається з анотації, вступу, 4-х розділів, що містять 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг роботи становить 214 сторінок, з яких 186 сторінок – основного тексту.

Структура, а отже і зміст дисертації свідчить про ретельно продуману послідовність викладення матеріалу і логіку переходу від проблеми до проблеми, що складають сутність сформульованих питань.

Так, анотація у стислій формі представляє основні тези дисертаційного дослідження, наводить перелік публікацій, в яких викладені основні результати представленого дослідження. Анотація викладена українською і англійською мовами. У вступі визначено об'єкт і предмет дослідження, наведено актуальність вибраної теми, зазначені особисті внески дисертанта та інформацію про апробацію дисертації на профільних заходах.

У Розділі I автор вивчає загальні засади кримінальної відповідальності за домашнє насильство у формі жорстокого поводження з дітьми, зокрема розглядає поняття та загальну характеристику жорстокого поводження з дітьми в межах домашнього насильства, досліджує соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за такі діяння, а також аналізує міжнародні

стандарти та міжнародну судову практику у сфері запобігання та протидії жорстокому поводженню з дітьми, яке вчиняється в межах родини.

Розділи II і III дисертант присвячує об'єктивним та суб'єктивним ознакам жорстокого поводження з дітьми і деталізує це питання через аналіз проблем визначення родового, видового та безпосереднього об'єкту; розкриття ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення жорстокого поводження з дітьми; дослідження інтелектуальних та вольових ознак умислу, а також ознак суб'єкта домашнього насильства.

Результати і положення дисертації, які виносяться на захист, відповідають вимогам положення на здобуття ступеня доктора філософії, є обґрунтованими та логічними, мають належний ступінь наукової новизни та практичне значення.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Загалом позитивно оцінюючи дисертацію Ростислава Сергійовича, необхідно звернути увагу на деякі положення, що могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту:

1. На с. 12-13 дисертант вказує, що «у чинному Кримінальному кодексі України відсутня спеціальна норма, яка б встановлювала відповідальність за жорстоке поводження з дітьми», та зазначає, що «КК України передбачає відповідальність за жорстоке поводження з тваринами (ст. 299), військовополоненими (ст. ст. 431, 434, 438) та цивільним населенням (ст. 438)», і на с. 16 робить висновок, що «виникає підстава для виділення жорстокого поводження з дітьми в окремий склад кримінального правопорушення». З цього приводу слід зробити такі зауваження. По-перше, у ч. 3 ст. 120 ККУ вже передбачена відповідальність за доведення неповнолітнього (тобто особи, яка не досягла 18-річного віку) до самогубства або до замаху на самогубство внаслідок жорстокого з нею поводження. А, по-друге, варто нагадати, що жорстоке поводження з дітьми може має різноманітний характер та завдавати дитині шкоди різного виду і ступеню тяжкості, через що об'єднати все в межах однієї статті неможливо (наприклад, тілесні ушкодження, як один з видів шкоди здоров'ю, можуть бути легкими, середньої тяжкості та тяжкими). Тим більше, що на с.17 він і сам погоджується з цим і вказує, що «наявне різноманіття форм і проявів жорстокого поводження з дітьми унеможливорює їх об'єднання в вичерпний перелік у рамках визначення».

2. Досить суперечливими є міркування дисертанта з приводу об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 ККУ в цілому, та жорстокого поводження з боку близьких дитині осіб, зокрема. Так, дисертант стверджує, що підтримує позицію науковців, відповідно до якої безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення (як і загальним, родовим та видовим) є лише суспільні відносини, а не інші цінності чи блага. Однак на с. 79 зазначає, його видовим об'єктом виступає здоров'я (яке, до речі, не є суспільними відносинами), а на с.81 – що основним безпосереднім об'єктом домашнього насильства є суспільні відносини, що забезпечують нормальний фізичний та психологічний стан особи. При цьому до суб'єктного складу цих відносин чомусь відносить не тільки членів сім'ї або близьких осіб потерпілої дитини, а ще чомусь і суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а саме: 1) спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 2) інші органи та установи, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 3) загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб; 4) громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах. Далі зазначає, що «у досліджуваному випадку діяльність суб'єктів суспільних відносин, спрямована на забезпечення здоров'я і нормального розвитку дитини, і є соціальним зв'язком», після чого підсумовує, що *«основним безпосереднім об'єктом жорстокого поводження з дітьми є суспільні відносини, що забезпечують нормальний фізичний та психологічний розвиток дитини у колі сім'ї і впливають на формування її як повноцінної особистості»* (с. 88). Тож виникає логічне питання: у випадку вчинення жорстокого поводження з дитиною усі перераховані вище категорії суб'єктів повинні виступати як співучасники?

3. Аналізуючи прояви економічного домашнього насильства (с. 118-119) автору доцільно було б також зупинитись на таких небезпечних його видах, як залишення без догляду чи піклування та перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, оскільки вони завдають особливої шкоди потерпілим дітям – розлади здоров'я, педагогічну занедбаність, недостатність активних навичок, обмежений словниковий запас, гіпоструктура (недостатні вага і зріст), відставання у психофізичному розвитку, голодне виснаження (гіпотрофія), дефіцит інтелекту і зміни особистості за примітивним типом з бродяжництвом та жебрацтвом, негативні зміни в емоційному стані, індивідуально-психологічних проявах, які

перешкоджають активному функціонуванню дитини як особистості (це тільки декілька цитат з висновків експертиз, які містяться у вироках судів). Тому пропозицію дисертанта виключити зі ст. 126-1 КК вказівку на економічне насильство, оскільки у КК України наявні норми, які передбачають відповідальність за найбільш тяжкі прояви економічного насильства, і кваліфікувати його як психічне, оскільки, на його думку, психічне насильство обов'язково має наслідком тяжкі порушення цілісності психіки особи, я вважаю неприйнятною. Ця пропозиція погіршує становище постраждалих та відкладає час їх можливого захисту, аж поки не настануть тяжкі наслідки.

4. На с. 122 дисертант для жорстокого поводження з дітьми пропонує передбачити такі діяння як фізичне, психічне насильство, інші протиправні діяння над дитиною. Якщо з фізичним і частково психічним насильством ще якось зрозуміло, то що саме потрібно розуміти під іншими протиправними діяннями над дитиною залишається незрозумілим. Це не прояви економічного насильства (якого, на думку дисертанта, не існує) і не прояви сексуального насильства (які передбачені в інших статтях КК). Тоді що? Оскільки відповіді сам автор не пропонує можна стверджувати, що ця пропозиція порушує принцип юридичної визначеності.

5. На с. 123-126 автор аналізує закріплені у ст. 126-1 ККУ суспільно небезпечні наслідки домашнього насильства та пропонує власний варіант наслідків жорстокого поводження з дітьми, а саме – фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної невпевненості, погіршення якості життя або заподіяння чи створення загрози заподіяння шкоди нормальному розвитку дитини. При цьому санкція запропонованої норми включає покарання у виді пробаційного нагляду на строк від одного до п'яти років, або обмеження волі на строк до п'яти років, або позбавлення волі на строк до восьми років. Тобто, розроблене дисертантом кримінальне правопорушення одночасно є кримінальним проступком та тяжким злочином.

Висловлені зауваження носять переважно уточнюючий характер і не впливають на загальну позитивну оцінку виконаного дослідження. Вони переслідують мету запросити автора до наукової дискусії та врахувати зазначені зауваження у подальшій науковій розробці проблематики дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності

У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено.

Дисертація написана грамотною українською науковою юридичною мовою, практично не містить помилок чи описок у тексті, в роботі мають місце необхідні посилання на використані джерела, ідеї, відомості, твердження, робота відповідає вимогам авторського права, здобувачка посилається на достовірну інформацію про використані джерела і методики наукового пошуку.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертація на тему «Кримінальна відповідальність за домашнє насильство у формі жорстокого поводження з дітьми» за актуальністю, обґрунтованістю, ступенем наукової новизни, повноти викладення в опублікованих наукових працях, рівнем виконання поставленого наукового завдання та володіння методологією наукової діяльності відповідає вимогам п. 9-11 Тимчасового порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167, а її автор – Ростислав Сергійович Шакін заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент
завідувач кафедри цивільного та кримінального права і процесу
Чорноморського національного університету імені Петра Могили,
доктор юридичних наук, доцент

А. Б. Блага

Підпис Благої А. Б. засвідчую:
Вчений секретар Вченої ради
Чорноморського національного університету імені Петра Могили,
кандидат соціологічних наук, доцент

В. О. Чорна